

XIX–XX ASRDA O‘ZBEK MILLIY CHOLG‘ULAR

Qo‘qon davlat universiteti San‘at va sport fakulteti

“Cholg‘u ijrochiligi” kafedrasi 3-bosqich talabasi

Mahmudova Diyoraxon Yusufjon qizi

Ilmiy rahbar: Abdullayev Zuhridin Abdujabbor o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX–XX asrlarda o‘zbek milliy cholg‘ularining rivojlanish jarayonlari, ijrochilik an‘analari, xalq musiqa madaniyatidagi o‘rni hamda professional san‘at taraqqiyotiga ta‘siri ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, milliy cholg‘ularning takomillashuvi, orkestr ijrochiligiga moslashtirilishi va ularni saqlab qolish masalalari tahlil qilinadi. Maqolada dutor, tanbur, gijjak, doira, nay, chang kabi cholg‘ularning tarixiy taraqqiyoti hamda XX asrda milliy musiqa san‘atidagi o‘zgarishlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek milliy cholg‘ulari, dutor, tanbur, gijjak, nay, chang, doira, maqom san‘ati, xalq musiqasi, orkestr, ijrochilik, musiqa madaniyati, an‘anaviy san‘at, cholg‘ushunoslik.

Abstract: This article scientifically examines the development of Uzbek national musical instruments during the 19th and 20th centuries, their performance traditions, their role in folk music culture, and their influence on the development of professional art. The article also analyzes the improvement of national instruments, their adaptation to orchestral performance, and issues related to their preservation. Furthermore, it discusses the historical development of instruments such as dutar, tanbur, gijjak, doira, nay, and chang, as well as the transformations in Uzbek musical culture during the 20th century.

Keywords: Uzbek national musical instruments, dutar, tanbur, gijjak, nay, chang, doira, maqom art, folk music, orchestra, performance, musical culture, traditional art, organology.

O‘zbek xalqining boy madaniy merosi orasida milliy musiqa san‘ati alohida o‘rin egallaydi. Ayniqsa, XIX–XX asrlarda milliy cholg‘ularning rivojlanishi xalqning ma‘naviy hayoti, urf-odatlar va ijodiy tafakkuri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Ushbu davrda cholg‘ular nafaqat xalq bayramlari va marosimlarida, balki saroy madaniyati, maqom ijrochiligi hamda professional sahna san‘atida ham keng qo‘llanilgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda madaniy hayotning rivojlanishi natijasida milliy cholg‘ular ijrochiligida ham muhim o‘zgarishlar yuz berdi. Maqom san‘ati rivojlandi, xalq cholg‘ularining ijro imkoniyatlari kengaydi va

ular asosida ansambl hamda orkestr jamoalari shakllandi. Ayniqsa, XX asrda milliy cholg'ularni ilmiy o'rganish, notaga tushirish va takomillashtirish ishlari kuchaydi.

Bugungi kunda milliy cholg'ular o'zbek xalqining tarixiy-madaniy boyligi sifatida qadrlanadi. Ularni o'rganish nafaqat musiqa san'ati, balki milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni asrab-avaylash nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyatga ega.

XIX asrda o'zbek xalqining musiqa madaniyati asosan og'zaki an'analarga tayangan holda rivojlangan. Milliy cholg'ular xalqning kundalik hayoti, marosimlari va bayramlarining ajralmas qismi bo'lgan. Ayniqsa, to'y marosimlari, sayillar va xalq tomoshalarida dutor, tanbur, gijjak va doira keng qo'llanilgan.

O'sha davrda maqom ijrochiligi yuqori darajada rivojlandi. Buxoro, Xiva va Qo'qon musiqa maktablari milliy cholg'ular taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan. Maqom ansambllarida tanbur va dutor yetakchi cholg'u sifatida xizmat qilgan bo'lsa, gijjak kuylarning ta'sirchanligini oshirgan.

Xalq orasida doira va nog'ora kabi urma-zarbli cholg'ular ham muhim o'rin tutgan. Ular nafaqat musiqa jo'rligida, balki raqs va ommaviy tomoshalarda ritmik asos vazifasini bajargan. Bu cholg'ularning sodda tuzilishi va kuchli ovozi ularni xalq orasida ommalashishiga sabab bo'lgan.

Bu davrda o'zbek milliy cholg'ulari tabiiy materiallardan tayyorlangan. Masalan, dutor va tanbur yog'ochdan yasilib, ipak yoki ichak torlar bilan jihozlangan. Nay qamishdan, doira esa yog'och halqa va teridan tayyorlangan.

Har bir cholg'uning o'ziga xos ijro usullari shakllangan. Dutor mayin va lirik kuylarni ijro etishda qo'llanilgan bo'lsa, tanbur murakkab maqom yo'llarini chalishga moslashgan. Gijjak esa cho'zma va ta'sirchan ohanglarni ifodalash imkonini bergan.

Ushbu davrda ustoz-shogird an'anasi asosiy ta'lim shakli bo'lgan. Tajribali sozandalar o'z bilim va mahoratini shogirdlariga amaliy tarzda o'rgatganlar. Shu tariqa milliy ijrochilik maktablari shakllanib, avloddan-avlodga o'tib kelgan.

XX asrga kelib o'zbek musiqa san'atida katta o'zgarishlar yuz berdi. Milliy cholg'ular sahna ijrochiligiga moslashtirildi va yangi orkestr jamoalari tashkil etildi. Ayniqsa, mashhur musiqashunos va bastakorlar tomonidan cholg'ularni takomillashtirish ishlari amalga oshirildi.

Milliy cholg'ular orkestri tashkil etilishi o'zbek musiqa madaniyatida muhim bosqich bo'ldi. Cholg'ularning diapazoni kengaytirildi, ovoz kuchi oshirildi va notaga asoslangan ijrochilik rivojlandi. Natijada milliy cholg'ular professional sahna san'atining ajralmas qismiga aylandi.

Ayni shu davrda musiqa maktablari, konservatoriyalar va san'at institutlarida milliy cholg'ular bo'yicha maxsus ta'lim yo'nalishlari ochildi. Bu esa professional ijrochilar va pedagoglar tayyorlash imkonini yaratdi.

Globalashuv va zamonaviy musiqaning rivojlanishi ayrim milliy cholgʻularning unutilish xavfini yuzaga keltirdi. Ayniqsa, yoshlar orasida zamonaviy musiqaga qiziqishning ortishi anʼanaviy sanʼatga boʻlgan eʼtiborni kamaytirdi.

Shu sababli milliy cholgʻularni asrab-avaylash va rivojlantirish muhim vazifaga aylandi. Bugungi kunda folklor jamoalari, milliy orkestrlar va sanʼat maktablari ushbu yoʻnalishda faol ish olib bormoqda. Televideniye, radio va internet orqali milliy musiqa namunalarining targʻib qilinishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Davlat tomonidan milliy madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan qaror va dasturlar milliy cholgʻularni qoʻllab-quvvatlashga xizmat qilmoqda. Festival va tanlovlarning tashkil etilishi esa yosh ijrochilarni ragʻbatlantirishda muhim omil boʻlmoqda.

Muammolar va yechimlar

Muammolar

- Yoshlar orasida milliy cholgʻularga qiziqishning pasayishi;
- Zamonaviy musiqa taʼsirida anʼanaviy ijrochilikning cheklanishi;
- Ayrim qadimiy cholgʻularning unutilib borishi;
- Malakali ustoz va mutaxassislar sonining yetarli emasligi;
- Qishloq hududlarida musiqa taʼlimi imkoniyatlarining cheklanganligi.

Yechimlar

- Milliy cholgʻular boʻyicha toʻgarak va kurslarni kengaytirish;
- Taʼlim muassasalarida milliy musiqa fanlariga eʼtiborni kuchaytirish;
- Yosh ijrochilar uchun festival va tanlovlar tashkil etish;
- Audio-video va raqamli platformalarda milliy musiqa targʻibotini kuchaytirish;
- Ustoz-shogird anʼanalarini qoʻllab-quvvatlash va rivojlantirish.

XIX–XX asrlarda oʻzbek milliy cholgʻulari xalqning maʼnaviy hayoti va musiqa madaniyatining ajralmas qismi sifatida rivojlandi. Ushbu davrda cholgʻularning ijro imkoniyatlari kengaydi, maqom va xalq musiqa anʼanalari boyidi hamda professional sahna sanʼati shakllandi.

XX asrda milliy cholgʻularning takomillashuvi, orkestr ijrochiligining rivojlanishi va musiqa taʼlim tizimining shakllanishi oʻzbek musiqa sanʼatining yuksalishiga xizmat qildi. Shu bilan birga, globalashuv sharoitida milliy cholgʻularni asrab-avaylash va yosh avlodga yetkazish dolzarb vazifalardan biri boʻlib qolmoqda.

Milliy cholgʻular xalqning tarixiy xotirasi va madaniy merosini oʻzida mujassamlashtirgan bebaho boylikdir. Ularni chuqur oʻrganish va rivojlantirish kelajak avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fitrat A. “Oʻzbek klassik musiqasi va uning tarixi”. – Toshkent, 1993.
2. Rajabov I. “Maqomlar masalasiga doir”. – Toshkent, 1963.

3. Jabborov A. “O‘zbek xalq cholg‘ulari”. – Toshkent: Fan, 2005.
4. Karimov B. “O‘zbek musiqa tarixi”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
5. Akbarov I. “Musiqa lug‘ati”. – Toshkent, 1987.
6. Matyoqubov O. “Maqomot”. – Toshkent, 2004.
7. Odilov A. “O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik tarixi”. – Toshkent, 2006.
8. Toshmatov S. “Milliy orkestr va uning rivoji”. – Toshkent, 2012.
9. Xasanov R. “Musiqa pedagogikasi asoslari”. – Toshkent, 2018.
10. Haydarov A. “O‘zbek milliy san’ati tarixi”. – Samarqand, 2015.

